
AFRIŠKA LETA LJUBLJANSKEGA BARONA CODELLIJA

Zmago Šmitek

187

IZVLEČEK

Baron Anton III. Codelli (1875-1954) je preživel štiri leta svojega življenja (1911-1914) v nemški koloniji Togo v zahodni ekvatorialni Afriki. Tam je vodil gradnjo brezžične telegrafske postaje, se udeležil raziskovalnega potovanja na sever dežele in aktivno sodeloval pri snemanju dokumentarnih filmov in igranega filma o Afriki. Codellijevi etnološki eksponati, dopolnjeni s tistimi, ki sta jih zbrala njegova sodelavca Leo Poljanec in Hinko Kesler, predstavljajo najpomembnejšo zahodnoafriško zbirko v Muzeju neevropskih kultur v gradu Goričane.

ABSTRACT

Baron Anton III. Codelli (1875-1954) spent four years of his life (1911-1914) in the German colony Togo in West Equatorial Africa. He was in charge of the construction of wireless telegraph stations, participated in expeditions to the North of the country and took an active part in shooting documentary films and a feature film on Africa. The most important West-African collection in the Museum of Non-European Cultures in Goričane consists of Codelli's ethnological exhibits and those collected by his fellow workers Leo Poljanec and Hinko Kesler.

Življenje in delo znamenitega Ljubljanačana barona Antona Codellija zbuja v zadnjem času vse večjo pozornost zlasti med raziskovalci tehniške zgodovine¹. Codelli je bil razglašen za genialnega izumitelja na področju strojništva in elektrotehnike, vendar s tem njegove zasluge še niso do konca ovrednotene. Tako ostaja sorazmerno malo znano njegovo zanimanje za kulturo Afrike, njegova etnološka zbirka z obal Gvinejskega zaliva in njegova pionirska vloga pri snemanju »afriških« filmov. Tudi okoliščine, ki so ga pripeljale v Afriko in v katerih je tam ustvarjal, je treba podrobneje pojasniti. Odgovor se skriva v kopici arhivskih dokumentov, ki jih hrani Arhiv Slovenije. Kljub neurejenosti in fragmentarnosti je iz njih mogoče izluščiti nenavadno zgodbo o človeški ustvarjalnosti sredi afriške divjine.

Med leti 1907 in 1910 je Codelli vodil gradnjo treh brezžičnih telegrafskih postaj za avstrijsko vojno mornarico po tehnologiji družbe za brezžično telegrafijo Telefunken. Razporejene so bile ob jadranski obali v Pulju, Šibeniku in Boki Kotorski, omogočale pa

¹ Branko Ozvald, Ljubljanačan baron Anton Codelli - eden najplodovitejših izumiteljev na Slovenskem, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 1991, str. 121-149

so tudi telegrafsko komuniciranje ladij med seboj in posredno z Dunajem. Ker od pomladi leta 1910 ni dobil novih naročil iz Avstrije, se je vrnil na graščino Thurn, že avgusta pa je prejel ponudbo družbe Telefunken, naj prevzame gradnjo telegrafskih postaj v nemški Zahodni Afriki. Decembra se je dokončno odločil, da bo povabilo sprejel².

Nemško Zahodno Afriko sta tedaj sestavljali koloniji Kamerun in Togo. Območje Kameruna so Nemci držali le s silo; pretiła je nenehna nevarnost uporov; tudi zato so še posebno pozornost posvečali gradnji cest, železnic ter telegrafskih in telefonskih povezav³. Podobno je bilo tudi v Togu, kjer je do leta 1900 že delovala telegrafska linija med sosednjima obalnima mestoma Lome in Anecho, kabelska zveza pa je bila vzpostavljena tudi s sosednjo Zlato obalo in Dahomejem. Poleg tega je bil leta 1912 podaljšan še kabel od Monroviije v Liberiji do Lomeja. Zvezo z Evropo je bilo torej iz Toga mogoče vzpostaviti kar po dveh mednarodnih podmorskih kablil. Kljub temu je bila brezžična telegrafija velik izziv, saj je poleg bistveno nižjih stroškov ponujala možnost komunikacije med Nemčijo in afriškimi kolonijami neodvisno od dobre volje in posredovanja drugih držav, kar je imelo velik gospodarski in vojaški pomen⁴. Še več: odpirala se je celo perspektiva povezave med brezžičnimi telegrafskimi postajami v Togu, Kamerunu, nemški Jugozahodni Afriki (Windhoek) in nemški Vzhodni Afriki (Tabora) ter nemškim protektoratom Tsingtau (Qingdao) v kitajski provinci Šantung in kolonialnimi ozemlji na Novi Gvineji in Samoi. Tako bi bile povezane vse nemške čezmorske posesti s centralo Nauen zahodno od Berlina. Prva sprejemna in distribucijska postaja te vrste naj bi bila postavljena prav v Togu⁵.

Po svojem prihodu v Afriko v začetku leta 1911 se je Codelli najprej seznanil z geografskimi razmerami in tehnično opremo v Togu, Kamerunu in Liberiji. Iz pisma njegove matere, baronice Rozalije Codelli Taufferer je razvidno, da je v prvi polovici leta 1911 opravil krajše raziskovalno potovanje po Kamerunu in tam sodeloval pri gradnji brezžične telegrafske postaje⁶. Pri tamkajšnjih oblasteh je propagiral brezžično telegrafijo, saj je ugotovil, da bi bilo postavljanje klasičnih telegrafskih drogov preveč drago in zamudno. Leseni drogovci bi bili neuporabni zlasti v vlažnem tropskem podnebjju Kameruna, zato bi bilo tam treba napraviti železne nosilce in jih z nosači pretovoriti od obale v notranjost dežele. V suhi savanski klimi Toga bi leseni tramovi zdržali do dvanajst let. Codelli je izračunal stroške vzpostavitve takega sistema in zatrdil, da bi s prehodom na brezžično varianto prihranili samo pri transportnih izdatkih v Kamerunu cele tri milijone mark⁷.

Ob Codellijevem obisku Toga je bila telegrafska mreža iz Lomeja že podaljšana proti severu do mesta Sokode in na severozahodu do Kete-Kratschija. Od tod naj bi se bila nadaljevala še dlje na sever do pokrajinskega središča Sansane - Mangu⁸. Codellijev

² Lebenserinnerungen von Baronin Rosalie Codelli Taufferer, NUK, Rokopisni oddelek, str. 475; pismo A. Peteleuza iz Šibenika 11. 11. 1910, Arhiv Slovenije, Gr. A. XVIII, Turn ob Ljubljani (dalje AS), fasc. 15 (Korespondenca Antona Codellija)

³ Emil Zimmermann, Unsere Kolonien, Berlin-Wien 1912, str. 248

⁴ Georg Trierenberg, Togo, die Aufrichtung der deutschen Schutzherrschaft und der Erschliessung des Landes, Berlin 1914, str. 200-201

⁵ Albert F. Calvert, The German African Empire, London 1916, str. 281-282

⁶ Pismo Rozalije Codelli z dne 15. 9. 1911, AS, fasc. 14 (Korespondenca Antona Codellija)

⁷ Codellijevo pismo družbi Telefunken iz Kamine, 12. 8. 1911, AS, fasc. 20 (Kopijska knjiga)

⁸ Prav tam



predlog je bil, naj bi namesto tega zgradili brezžično telegrafsko postajo v Sansane-Mangu in jo povezali z načrtovano veliko postajo pri mestu Atakpame. Ta postaja bi imela 50 metrov visoko anteno, gradnja pa bi bila znatno cenejša kot postavitve žičnih linij. Uredili bi tudi še tretjo takšno postajo v Bassariju (severozahodno od Sokodeja), kjer bi električno energijo dajala parna lokomobila z močjo 24 KM, ki bi jo sicer rabili za pogon stroja za čiščenje bombaža. S pomočjo manjše postaje tega tipa v Jendiju bi bilo povezano z upravnim središčem Lomejem vse zaledje Toga. O teh možnostih se je Codelli pogovarjal z guvernerjem v Lomeju, ta pa je načrte predložil nemški državni pošti in Kolonialnemu uradu.

190

Codelli se je 15. avgusta 1911 z vladnim gradbenim inženirjem Freischmidtom v spremstvu sodelavca Kaiserja in oddelka vojakov odpravil iz Atakpameja v skoraj dvesto kilometrov oddaljeni Bassari in še dalje v Mangu na ogled zemljišča za načrtovano postajo⁹. Potovala sta na relaciji Njamassila-Agbandi-Blita-Djabotaure in se spotoma udeležila otvoritve novozgrajenega mostu prek reke Au pri Sokodeju. Območje Sokodeja je bilo tedaj za Evropejce zaprto in Codelli je potoval tja s posebnim vladnim dovoljenjem¹⁰. Z odprtjem mostu in predvideno gradnjo ceste Agbandi-Blita je bila zasnovana prometna povezava med mestoma Atakpame in Sokode, kar je med drugim pomenilo, da bi bilo mogoče brezžično telegrafsko postajo do Sokodeja prepeljati z avtomobilom, to pa bi pocenilo izvedbo celotne naloge. Od tod do Bassarija je bilo prek hribovitega zemljišča še dva dni hoje in tu bi za prenos opreme najeli nosače.

Po Codellijevem mnenju je bilo za postavitve telegrafske postaje najprimernejše zemljišče, oddaljeno dobre tri kilometre vzhodno od Bassarija. Med bivanjem v Bassariju je bil Codelli v stalnih stikih s svojo matično postojanko v Kamini, od koder je s pomočjo kurirjev dobival pisma in telegrame. Čudil se je črnskim tekačem, ki so neverjetno hitro prenašali pošto od enega vaškega poglavarja do drugega, podnevi in ponoči, dokler niso dosegli naslovnika. Iz Bassarija je nadaljeval pot prek naselij Dako in Bafilo, nato pa se obrnil na sever proti mestu Sansane-Mangu. Med potjo sta se s Freischmidtom povzpela še na vrh Sasibo. Codelli je navdušeno hvalil »alpsko« pokrajino in čednost ter urejenost tamkajšnjih prebivalcev¹¹. To je bil eden od najnedostopnejših predelov Afrike, kamor so prvi belci prišli šele leta 1899. Ker je v Bassariju pustil zemljevid, je imel težave z orientacijo in z izbiro najprimernejše poti¹². Za nameček je bilo tedaj še deževno obdobje, ki na severu Toga traja do začetka ali do srede oktobra, z zamočvirjenimi potmi in visoko poganjajočo podrastjo.

V Manguju je obiskal barona Seefrieda, s katerim je bil že prej v pisnih stikih. Blizu tega mesta se je odpravil tudi na plovbo po reki Kari ob njenem izlivu v Oti in uplenil nilskega konja¹³. S čolnom je napravil še izlet po reki Oti in si beležil hidrografske in kartografske podatke¹⁴. Iz Manguja se je Codelli vračal na jug spet prek Bassarija in Sokodeja¹⁵. S te poti je poslal domov v Ljubljano serijo fotografij¹⁶.

⁹ Prav tam

¹⁰ Codellijevo pismo iz Bassarija 26. 8. 1911, AS, fasc. 20

¹¹ Codellijevo pismo iz Bafila 30. 8. 1911 baronu Seefriedu v Manguju, AS, fasc. 20

¹² Nedatirani fragment, ki po vsej verjetnosti pripada pismu z dne 30. 8. 1911; prav tam

¹³ Codellijevo pismo iz Bapure baronu Seefriedu, 22. 9. 1911, AS, fasc. 20

¹⁴ Nedatirano Codellijevo pismo iz Bogassuja baronu Seefriedu, AS, fasc. 20

¹⁵ Codellijevo pismo iz Pessideja von Rentzlu v Bassariju, 3. 9. 1911, AS, fasc. 20

¹⁶ Lebenserinnerungen..., str. 479. Muzej neevropskih kultur v Goričanah hrani sedem škatel Codellijevih fotografij na steklenih ploščah 9X12 cm.

Nazaj v Kamino se je vrnil šele 1. oktobra. O rezultatih tega »zelo naporenega, vendar tudi zelo zanimivega potovanja« je poročal v Berlin družbi za brezžično telegrafijo¹⁷. Teden dni po vrnitvi je prejel vest o smrti svojega prijatelja Rudolfa von Kaiser-Szent Miklosa. Ta je na Codellijevo povabilo prišel skupaj z njim v Afriko. Njegovo delo je bilo vodenje blagajne in korespondence, oskrba postaje v Kamini z vsem potrebnim ter najemanje črnskih delavcev. Kaiser je bil sprva med Codellijevimi spremljevalci na odpravi na sever Toga, vendar ga je moral Codelli zaradi bolezni pustiti v Sokodeju. Tam je 6. oktobra umrl za rumeno mrzlico, star šele 29 let. Po prvotnem načrtu bi se bil zaradi slabega zdravja moral vrniti na rodni Dunaj že po sedmih mesecih. Na Kaiserjev naslov na Dunaju (Favoritenplatz 3) je Codelli tudi poslal štiri zaboje: v dveh so bile kože afriških živali in v drugih dveh fotografske plošče s posnetki iz Toga¹⁸.

Po Kaiserjevi smrti, leta 1912, je Codelli zaposlil v Kamini svojega ljubljanskega znanca Lea Poljanca. Njegov oče Alojzij je bil pravnik in ravnatelj Prisilne delavnice¹⁹, sestra Ana pa je po dve uri dnevno poučevala Codellijeve otroke. Leo, rojen leta 1889, je dopotoval v Afriko prek Hamburga, najbrž v družbi s Codellijem po njegovem poletnem obisku Ljubljane. V Kamini je dve leti (do 1914) vodil komercialne posle. Pisarno je imel na prostranem trgu, kjer so se zjutraj zbirali črnski delavci. Potoval je tudi na sever Toga in se udeležil večtedenskih lovskih odprav v pragozdovih ob reki Monu (Mono). Dvakrat je hudo zbolel za tropsko gripo in zastrupitvijo krvi; obakrat ga je rešil dr. Brill v Kamini²⁰. S Poljancem je bil v Togu tudi Hinko Kesler iz Ljubljane, o katerem pa nimamo podrobnejših podatkov²¹.

Kmalu po prihodu v Togo se je Codelli lotil postavljanja poskusne telegrafske postaje v tamkajšnjih pragozdovih: v kraju Anae in zatem v Kamini (oboje blizu mesta Atakpame). Po besedah Rozalije Codelli je njenemu sinu ugajalo zlasti to, da so Prusi, ki so bili sicer prepričani v svojo neprekosljivost, zaupali tako pomembno delo prav njemu, mlademu navdušencu, ki ni bil niti pravi inženir²². Sklenil je, da bo nalogo izpeljal samostojno, brez pomoči drugih strokovnjakov. Najprej si je izbral kraj Anae, trideset kilometrov oddaljen od Atakpameja. Tam je sto črnskih delavcev zanj izkrcilo pragozd. Gradbena dela pa je prekinil močan ciklon in Codelli si je moral najti drugo, manj izpostavljeno lokacijo v Kamini, sedem kilometrov jugovzhodno od Atakpameja. To zemljišče je imelo še dodatno prednost: ležalo je ob reki, katere pogonsko silo je bilo mogoče izkoriščati²³. Do Kamine so izsekali tri metre široko in tri kilometre dolgo cesto, postavili štiridesetmetrski lesen most in opravili še druga zemeljska in gradbena dela. Za prevoz zemlje in kamenja so zgradili tudi ozkotirno železniško progo. Uredili so še delavnico za proizvodnjo cementnih zidakov, kovačnico (ogljje zanje so dobivali tako kot tamkajšnji domačini s polivanjem gorečega lesa) in mizarsko delavnico. Pri raznih delih so meseca julija 1911 zaposlovali 150 do 200 črnskih delavcev iz plemena Akposso in jih plačevali

¹⁷ Codellijevo pismo iz Kamine 3. 10. 1911, AS, fasc. 20

¹⁸ Pismo Alfreda Kaiserja (Rudolfovega brata) Codelliju z Dunaja, 20. 11. 1911, AS, fasc. 14

¹⁹ Pisno sporočilo Branka Ozvalda, dipl. ing. gradbeništva in upokojenega profesorja FAGG, temelječe na podatkih Silvije Poljanec-Oblak iz Ljubljane. Gospodu Ozvaldu se za informacijo iskreno zahvaljujem.

²⁰ Glej rokopisni komentar Lea Poljanca k seriji diapozitivov iz Afrike (51 str.), Muzej neevropskih kultur Goričane

²¹ Njegov naslov je bil Heinrich Koessler, Šiška 163

²² Lebenserinnerungen..., str. 476

²³ Op. cit., str. 478

60 pfenigov dnevno. S posredovanjem krajevnega upravitelja v Sokodeju so jih naslednji mesec zamenjali s stotimi delavci iz plemena Kabri, ki so dobivali po 50 pfenigov. Namesto oskrbe s hrano jim je pripadal še dnevni dodatek 25 pfenigov²⁴. Oktobra je Codelli odpustil tudi to skupino in obdržal samo prostovoljce, potrebne za postavitev telegrafskih stolpov. Kabrije je namreč lahko porabil le za groba gradbena dela, ker ni imel prevajalcev, ki bi obvladali njihov jezik. Črnske delavce so prisilili k takšnim javnim delom na podlagi zakona o davkih.

Pri načrtovanju te »poskusne postaje« je Codelli lahko že uporabil nekatere svoje izkušnje. Tako je leseno upravno poslopje v Kamini dal postaviti na zidanih stebrih pol metra nad zemljo kot obrambo proti termitom. Na postaji Anae je pripravljajl pitno vodo poseben uslužbenec, ki jo je filtriral ali jo prečistil z galunom, jo nato pol ure prekuhal in polnil z njo steklenice, ki so jih polagali v glinaste posode, da se je voda ohladila. V Kamino pa so vodo dovažali iz vodnjaka v sedem kilometrov oddaljenem Atakpameju in jo nato prekuhali, da bi preprečili okužbe z amebami²⁵.

Do poletja 1912 je Codelli s pomočjo treh nemških monterjev in z večjo skupino črnskih delavcev postavil tri 75 metrov visoke antenske stolpe iz železne konstrukcije, vodni stolp in del stanovanjskih poslopij²⁶. Delo je po etapah napredovalo dalje in sredi leta 1914 je poleg omenjenega stalo še šest 120 metrskih železnih stolpov, elektrarna s parnima agregatoma moči 1000 KM pa je čakala le še na montažo dinamov in turbine. Kotla elektrarne naj bi kurili z drvni, vodo zanju pa črpali iz bližnjega zajetja. Postavljene so bile tudi kamnite hiše za osebje. Že tedaj so lahko sprejemali telegrafska poročila (čeprav oddajali še niso) in vsakodnevno so pri zajtrku čitali natipkane pole z novicami iz Evrope²⁷.

Anton Codelli je že leta 1911 pričakoval, da bo za njim v Togo prišla tudi žena Concha z otroki. Ta je nenehno prelagala potovanje na kasnejši čas. Da bi jo pregovoril, je Codelli poleti 1912 dopotoval na kratek obisk domovine. Nasproti se mu je pripeljala mati Rozalija Codelli in ga konec aprila počakala v pristanišču Santa Cruz na kanarskem otoku Tenerife. S parnikom Henny Woermann, ki je sina pripeljal iz Afrike, sta nato nadaljevala pot v Hamburg²⁸. V Berlin sta prispela 3. maja in Anton je bil sprejet z vsemi častmi pri predsedniku družbe Telefunken, grofu Arcu in na poštnem in kolonialnem uradu. Konec maja ali v začetku junija je Codelli v materini družbi prispel v Ljubljano. S seboj je imel služabnika - črnkega dečka iz liberijskega plemena Kru. Na ljubljanski železniški postaji ga je obkročila radovedna množica in strmela vanj kot v žival iz menažerije. Služabnik je njihovo obnašanje komentiral z vzklikom »Bush people !«, kar je bil sicer vzdevek za necivilizirana pragozdna plemena²⁹. Kot kaže, je ta dogodek spodbudil Stanka Majcna, da je v noveli Zamorska kraljica, objavljeni leta 1916, upodobil prepad med »civilizirano« in odtujeno Ljubljano in med naravnim, spontanim življenjem v tropskih deželah³⁰.

²⁴ Codellijevo poročilo iz Kamine družbi za brezžično telegrafijo z dne 12.8.1911 in pismo istega avtorja iz Sokodeja 21. 8. 1911, oboje v AS, fasc. 20

²⁵ Isto kot zgoraj (12.8.1911)

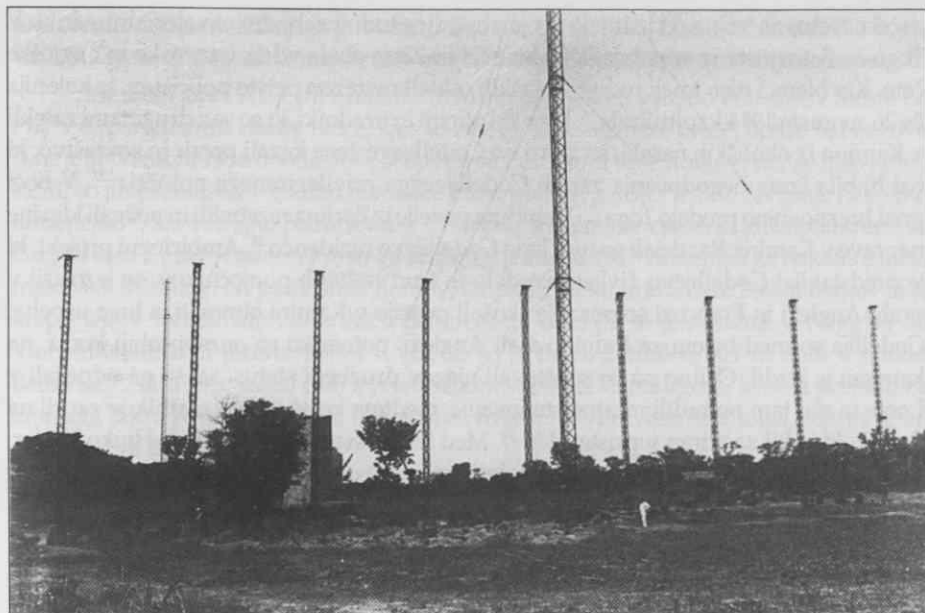
²⁶ Boris Grabnar, Nenavadni baron na Kodeljevem, Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja 1977, str. 111

²⁷ Calvert, op. cit., str. 281-282

²⁸ Lebenserinnerungen, str. 483, 519

²⁹ Prav tam, str. 519

³⁰ Stanko Majcen, Zamorska kraljica, Dom in svet 1916, str. 141-143



Codellijev posnetek brezžične telegrafske postaje v Kamini (NUK, Fotodokumentacija) • Codelli's photograph of the wireless telegraph station in Kamina (National and University Library, Photoarchive) • Photo du poste de T.S.F. à Kamina (NUK, documentation-photo)

Na svojem posestvu Thurn (Kodeljevo) je Anton ostal do začetka avgusta 1912 in se nato vrnil v Togo. S soprogo Concho se ni mogel dogovoriti o njeni preselitvi v Afriko. Zato se je ob koncu leta v družini že govorilo o njuni ločitvi ³¹. Julija 1913 je Codelli ponovno obiskal Evropo. Mati ga je prišla čakati v Hamburg, v Berlinu pa je imel pogovore na sedežu družbe Telefunken ³². Tam se je srečal tudi z znancem iz Afrike, Hansom Schomburgkom. Ob vsem drugem se je uspel dogovoriti še za poroko z baronico Valentino Mladoto z graščine Hradek blizu Prage. Pohitel je v Afriko in se zagrizel v delo, a se je že 15. januarja 1914 vrnil zaradi svatbe, ki je bila najprej v Budimpešti (civilni obred) in naslednji dan na Dunaju (poroka v protestantski cerkvi zaradi težav s cerkveno razvezo prejšnjega zakona). Takoj zatem sta mladoporočenca krenila v Afriko. Valentini so dodelili za gospodinjsko pomočnico Marijo Lokošek, ki je pred tem dolga leta služila na Codellijevem posestvu ³³.

V Lomeju je mladoporočenca prijazno sprejel guverner Toga Friedrich von Mecklenburg in jima celo prepustil apartma v svoji marmorni palači ob morju. Po tednu dni sta iz Lomeja nadaljevala pot v Kamino ³⁴. Codelli je želel dokončati svoje delo v Togu do avgusta ali septembra in se nato za vedno vrniti domov ³⁵. Vendar se je prej

³¹ Lebenserinnerungen, str. 484

³² Prav tam, str. 530

³³ Prav tam, str. 542-543

³⁴ Prav tam, str. 544

³⁵ Prav tam, str. 543

začela svetovna vojna, ki je imela svoje posledice tudi v zahodni ekvatorialni Afriki. V Togo so 7. avgusta iz sosednjega Dahomeja in Zlate obale vdrle francoske in angleške čete. Ker Nemci niso imeli rednih vojaških oddelkov razen petsto policistov, je kolonija že 26. avgusta 1914 kapitulirala³⁶. Nemški oficirji in uradniki, ki so se z družinami zatekli v Kamino iz okoliških naselij, so zlasti do Codellijeve žene kazali prezir in sovražstvo, ki naj bi bila izraz negotovanja zaradi Codellijevega privilegirane položaja³⁷. V noči pred brezpogojno predajo Toga so Nemci na povelje iz Berlina razstrelili in požgali ključne naprave v Kamini. Razdejali so tudi lepo Codellijevo rezidenco³⁸. Ambiciozni projekt, ki je predstavljal Codellijevo življenjsko delo in trud nešteti pomočnikov, se je zrušil v prah. Angleži in Francozi so pozneje skušali postajo v Kamini obnoviti, a brez uspeha. Codellija so med bojem za Kamino ujeli Angleži, potem ko so onesposobili konja, na katerem je jezdil. Očitno pa so spoštovali njegov družbeni status, saj so ga odpeljali v Lome in mu tam ponudili mestno stanovanje, medtem ko so večino ujetnikov zaprli na parnik, ki je bil zasidran v pristanišču³⁹. Med temi nesrečniki je bil tudi Hinko Kesler, Leo Poljanec pa se je verjetno še pred začetkom vojne umaknil iz Toga, čeprav je bil tam še sredi leta 1914⁴⁰. V Lomeju se je Codelliju pridružila tudi žena.

Doma na graščini Thurn so šele zadnji dan oktobra prek Nizozemske dobili telegram, da je bil Anton predan Francozom in odpeljan skupaj z ženo v mesto Porto-Novo v bližnjem Dahomeju. Pred tem je mati, ki je na vseh mogočih krajih povpraševala po sinovi usodi, izvedela le, da so telegrafsko postajo v Kamini porušili sami graditelji. To ji je sporočil Friedrich von Mecklenburg, ki je bil ob izbruhu vojne na dopustu v Nemčiji⁴¹. Prvo Antonovo pismo je Rozalija Codelli prejela 30. marca 1915 iz pristanišča Porto-Novo in izvedela, da zakonski par stanuje v evropsko urejeni hiši, da si hrano pripravljata doma, da jima je dovoljeno najmanjše služabnikov in da se lahko dvakrat dnevno sprehajata po palmovem nasadu, seveda pod nadzorstvom⁴². Njuno bivališče je bilo očitno v upravni četrti, kajti večji del mesta so sestavljale afriške kočice in labirint ozkih uličic. Konec novembra se jima je rodila hčerka Rosemarie. Ves čas ujetništva jima je bila ob strani služabnica Marija Lokošek.

Ker je imelo mesto Porto-Novo s svojo laguno nezdravo podnebje, so francoske oblasti marca premestile Codellijevo družino v bližnje obmorsko mesto Ouidah. Novembra 1915 pa je mati prejela Antonovo dopisnico iz Medea v Alžiriji s sporočilom, da je z družino interniran v tamkajšnji trdnjavi⁴³. Potovanje iz Zahodne Afrike s parnikom do mesta Alžir in nato s primitivnim prevozom v Medeo je bilo zelo naporno, vendar ga je družina srečno prestala⁴⁴. Mati si je prizadevala, da bi sina zamenjali za francoske vojne ujetnike v Avstriji ali da bi ga poslali vsaj v katero od nevtralnih držav. V zvezi s tem

³⁶ Endre Sik, *Histoire de l'Afrique noire*, Tome 2, Budapest 1964, str. 86

³⁷ *Lebenserinnerungen*, str. 578

³⁸ Pismo Alcuina Kirchnerja S.D.V., bivšega misijonarja v Togu iz St. Gabriela v Moedlingu pri Dunaju z dne 26. 1. 1919, naslovljeno na Codellija (AS, fasc. 14)

³⁹ *Lebenserinnerungen*, str. 585

⁴⁰ Glej čekovni knjižici za oba imenovana, AS, fasc. 15

⁴¹ *Lebenserinnerungen*, str. 549

⁴² Prav tam, str. 556

⁴³ Glej op. 42

⁴⁴ Prav tam, str. 566

se je obrnila celo na nekdanjega guvernerja Sudana, Slatin Paša, ki se je bil na začetku vojne vrnil iz Egipta domov na Dunaj. A tudi njegovo posredovanje sprva ni prineslo uspeha ⁴⁵.

Šele sredi leta 1916 je bil Codelli z družino premeščen v južno Francijo, v mesto Le Puy v departementu Haute Loire, kjer so bile bivalne razmere precej boljše ⁴⁶. Njegova žena je septembra 1916 dobila dovoljenje, da se z otrokom vrne domov. Ker se niso hoteli ločiti, so jih premestili v civilno taborišče blizu prejšnjega, kjer je bilo življenje nekoliko udobnejše ⁴⁷. Na vztrajno prizadevanje avstrijske in nemške vlade, ki ga je podkrepil še Codelli sam z gladovno stavko, so ga Francozi januarja 1917 zamenjali za nekatere ujete francoske inženirje. Ni pa še smel domov, ampak v nevtralnno Švico. Nekaj tednov si je krepil telo v termalnem zdravilišču Schinznach, nato pa se je nastanil v Weggisu ob Vierwaldstättskem jezeru: sprva v vili, ki so jo najeli ženini svojci in nato v hotelu Bellevue ⁴⁸. Tam se je srečal tudi s Friedrichom von Mecklenburgom, ki se je ponudil za krstnega botra Antonovi hčerki Rosemarie. Krst je bil opravljen šele tedaj, čeprav je bil otrok star že dve leti.

Codelli si tudi v Švici ni mogel kaj, da se ne bi ukvarjal s svojim izumiteljskim delom. Dobil pa je tudi uradno zadolžitev: maja 1917 je bil dodeljen avstrijskemu vojaškemu atašeju v Bernu. Skrbel naj bi bil za internirane avstrijske vojake, skrivaj pa mu je bila zaupana še naloga analizirati razmere v italijanski mornarici. Vojvoda Mecklenburški ga je predlagal za odlikovanje. Nemški železni križec 2. reda mu je za zasluge pri obrambi Toga osebno podelil princ Alfonz Bavarski 26. aprila v hotelu Post v Weggisu. Avstrijci so se mu oddolžili s srebrno medaljo 2. reda za hrabrost, leto pozneje (aprila 1918) pa je prejel še častni znak 2. reda avstrijskega Rdečega križa za delo z interniranci ⁴⁹.

Baronica Rozalija Codelli, ki je 27. februarja 1917 dopotovala na obisk v Švico, je v Spominih omenila, da si je Anton okrasil notranjost vile v Weggisu z afriškimi tkaninami, imel pa je tudi druge »afriške kuriozite« ⁵⁰. Pri selitvi v hotel Bellevue je tudi sama pomagala polniti številne kovčke z afriškimi predmeti ⁵¹. Mogoče je šlo za eksponate, ki so bili deponirani pri Kaiserjevih na Dunaju, vsekakor pa za pošiljke, ki jih je Codelli odposlal v Evropo pred začetkom vojne ⁵². Iz Codellijevih dokumentov v Arhivu Slovenije je razvidno, da je bil v stikih z rokodelsko šolo katoliškega misijona v Lomeju in da je tja nakazoval denar. Torej je mogoče, da je del zbirke izviral iz misijonskih delavnic, drugi del pa je nedvomno zbral Codelli sam med bivanjem v Kamini in med svojimi potovanji.

Anton Codelli se je vrnil v domačo graščino šele konec avgusta 1920 zaradi težav pri dodelitvi jugoslovanskega državljanstva. Na novo preurejene prostore je opremil s številnimi živobarvnimi afriškimi pregrinjali, v vhodni hali pa je razstavil svojo zbirko lovskih trofej, črnkega orožja, čelad, nakita in drugih zanimivosti iz Toga ⁵³. Tako je

⁴⁵ Prav tam, str. 557

⁴⁶ Prav tam, str. 569

⁴⁷ Fragment daljšega teksta, napisan s Codellijevo pisavo, AS, fasc. 15

⁴⁸ Lebenserinnerungen, str. 574

⁴⁹ AS, fasc. 15 (Familiaria, Anton III. Codelli)

⁵⁰ Lebenserinnerungen, str. 596

⁵¹ Prav tam, str. 583

⁵² Prav tam, str. 667

⁵³ Glej op. 52

ostalo do konca 2. svetovne vojne. Aprila 1945 je Codelli odpotoval v Švico in se ni več vrnil. Umrl je 26. aprila 1954 v švicarskem Portu Roncu pri Asconi v kantonu Ticino in bil tam tudi pokopan⁵⁴. Nova oblast je za upravitelja graščine določila Janka Vertina, ki je 26. maja 1945 poročal, da »je bilo posestvo z gradom po pobegu Codellija par dni brez gospodarja (in) je postal na gradu samem velik nered, dokler se ni v grad vselila dokončno politična šola«⁵⁵. Domnevamo torej lahko, da je v obdobju »nereda« izginil del Codellijevega imetja. Preostalo je ob nacionalizaciji prevzel Federalni zbirni center in razdelil med različne ljubljanske ustanove. Tako je Narodna in univerzitetna knjižnica dobila Codellijevo biblioteko s policami vred, Arhiv Slovenije dokumentacijo, Mestni muzej manjšo zbirko kitajskih predmetov, Narodno gledališče nekatere kose pohištva, Mestni vojnogodovinski muzej pa 34 primerkov »afriške vojne opreme«⁵⁶. Vojnogodovinski muzej je zatem svoje zbirke prepustil Narodnemu muzeju, ki je obdržal starejše kose orožja, ostalo pa oddal Muzeju NOB. Med selitvami se je izgubila sled za Codellijevo zbirko afriškega orožja, saj je danes ni mogoče najti v nobenem od muzejev. Drugi del Codellijeve afriške kolekcije (30 predmetov) je prišel v Slovenski etnografski muzej. Ekspoziti so bili popolnoma neurejeni, delno poškodovani, in so jih zato 14. novembra 1945 tudi precej pomanjkljivo vpisali v inventarno knjigo⁵⁷. Gre za uporabne predmete in sicer za bojna pokrivala, okrašena z rogovi antilop in školjkami kauri (4), tropske slamnike, obšite z usnjem (4), sramne predpasnike z okrasjem iz kauri školjk (4), usnjene pasove (3), posode, pletene iz trstičja ali iz viter (3), dele konjske opreme (3), dva usnjena in en lesen tulec, ornamentiran usnjen jahalni škorenj, pahljačo iz usnja in nojevih peres, mošnjiček, ki so ga nosili okoli vratu, večji usnjen meh, železno sekiro in vrv, spleteno iz savanske trave⁵⁸.

Codellijevo zbirko lepo dopolnjujejo tudi predmeti njegovih afriških sodelavcev Hinka Keslerja in Lea Poljanca. Prvi je leta 1961 podaril Slovenskemu etnografskemu muzeju, več pletenih posod iz raznobarnih rastlinskih vlaken in dve leseni skulpturi, ki jih je pridobil med bivanjem v Duali (Kamerun) in Kamini⁵⁹. Poljančevo zbirko pa je Muzej leta 1959 odkupil od njegove sestre Ane Poljanec⁶⁰. Šteje dvajset predmetov iz Kameruna in Toga: vezeno bombažno haljo, ogrinjali iz bombaža s črtastim vzorcem, kos bombažne tkanine, tropski slamnik, par dolgih jahalnih škornjev z raznobarnimi našitki, dva usnjena mošnjička, okrasni obesek, večjo in manjšo okrašeno usnjeno torbo, ornamentirani rogoznici, posode, pletene iz trstičja in okrašene s kauri školjkami ali z usnjem (5), bodalo v usnjeni nožnici in glasbilo iz antilopinega roga. Poljanec je prepustil muzeju tudi več sto diapozitivov o pokrajini v Togu, rastlinskem in živalskem svetu in kulturi tamkajšnjih črnskih plemen. Z njimi je nastopal v javnosti: prvič že leta 1916 v Zagrebu na prireditvi v korist Rdečega križa, nato leta 1918 v severnočeškem zdravilišču Bilinu za fond, ki je bil namenjen vdovam njegovega polka, od leta 1922 pa so sledila predavanja po slovenskih mestih⁶¹. Tako je npr. leta 1931 v Celju priredil dveurno

⁵⁴ Ozvald, op. cit., str. 139

⁵⁵ Imenik MLO Ljubljana, Nemške zaplembe, leto 1946-1948, št. 1-800, Mestni arhiv, Zgodovinski arhiv mesta Ljubljane, št. 160/45

⁵⁶ Prav tam

⁵⁷ Pavla Štrukelj, Neevropske zbirke v muzeju Goričane, Slovenski etnograf 1980-1982, str. 134

⁵⁸ Inventarna knjiga SEM, št. 9133-9152 in inventarna knjiga Muzeja Goričane, št. 378-407

⁵⁹ Štrukelj, op. cit., str. 135

⁶⁰ Inventarna knjiga SEM, št. 8852-8871

predstavo »Dve leti ob suženjski obali Afrike« z 82 skioptičnimi slikami⁶². Ohranjen je tudi Poljančev rokopisni komentar k vsakemu od posnetkov in povzetek besedila v tipkopisu⁶³.

Morebiti je dal Poljancu idejo za tovrstne nastope prav Anton Codelli. Že leta 1911 mu je namreč mati v enem od pisem predlagala, naj ponudi serijo posnetkov (skioptičnih slik) berlinskim kinematografom in naj jih spremlja s predavanji⁶⁴. Po nenavadnem spletu okoliščin se je Codelli resnično zapisal v zgodovino afriške kinematografije. Ta je bila v njegovem času še v obdobju prvih poskusov in iskanj. Nemški snemalec Schumann je npr. že leta 1908 s kamero snemal v Afriki in tik pred prvo svetovno vojno končal dokumentarni film *Was mir die Wildnis gab*. Dejavnji pa so bili tudi Angleži, Francozi in Američani⁶⁵.

Jeseni 1912 je prispela v Liberijo filmska odprava, ki jo je vodil nemški popotnik Hans Schomburgk. Afriko je dobro poznal, saj jo je prvič obiskal že leta 1898, komaj sedemnajstleten, in se odtlej pogosto vračal. Manj izkušen je bil seveda v tančinah filmske tehnike, zato sta ga spremljala hamburški snemalec Georg Burli in slikar Kay H. Nebel. Po prihodu iz Liberije v Togo so se seznanili s Codellijem, ki jih je povabil k sebi v Kamino. Tam je Schomburgk zbolel za amebami, vendar je oba sodelavca poslal s kolono nosačev v Sokode. Sam se jima je pri snemanju dokumentarca pridružil pozneje, ko ga je tja zapeljal Codelli v prikolici svojega motocikla⁶⁶.

Filme so skušali razvijati v majhnem prenosnem laboratoriju in pri tem naleteli na velike težave. Zato so se omejili le na obdelavo kontrolnih vzorcev v razvijalni dozi, vse ostale trakove pa so pošiljali v Anglijo⁶⁷. Schomburgk je potem, ko je posnel že okoli tri tisoč metrov filma, prejel telegram svojih hamburških podpornikov, da so razviti filmi premalo osvetljeni in popolnoma neizostreni. Ustavili so mu plačilo in znašel se je v zelo nerodnem položaju: da je povrnil del izdatkov, je moral odpustiti oba sodelavca in prodati opremo. Z zgodbo o izredni donosnosti bodočega filmskega projekta je navdušil Codellija. Prepričal ga je, da je vložil vse svoje prihranke, kakšnih 46000 zlatih mark, odkupil filmsko opremo, plačal Schomburgku pot v London in Hamburg z vsemi dodatnimi stroški ter pokril račun za novo ekspedicijo iz Evrope v Afriko. Lastnik filmskega negativa, ki so ga nameravali posneti, naj bi bil po pogodbi Codelli, dobiček od predvajanja filmov pa bi si s Schomburgkom delila tako, da bi ta dobil 50%, snemalec 5%, ostanek pa bi pripadal Codelliju⁶⁸.

⁶¹ Poljanec je predaval 27.3.1922 v Ljubljani (klub trg. akademikov), leta 1931 (27.1.) v Slovenj Gradcu (Sokolsko društvo), 30. 1. v Mariboru (Ljudska univerza), 9.3. v Celju (Ljudska univerza), 3.5. na Vranskem (Sokolsko društvo), 5.5. v Ljubljani (Planinsko društvo); leta 1932 (4.3.) v Ljubljani (na Radiu in na Prosvetni zvezi), 6.3. v Novem mestu (Prosvetna zveza) in 7.3. v Škofji Loki (v samostanu in na Prosvetni zvezi). V povojnem času je imel predavanja še marca 1952 v Slovenj Gradcu (na Ljudski univerzi in Gimnaziji) in Dravogradu (na Ljudski univerzi), februarja 1953 v Črni (na Gimnaziji) ter januarja, februarja in marca 1955 na gimnaziji v Slovenj Gradcu.

⁶² Jutro 8.3.1931, str. 7 in 11. 3. 1931, str. 4

⁶³ Dva tovrstna teksta v obsegu 51 strani (rokopis) in 9 strani (tipkopis) hrani Muzej neevropskih kultur v Goričanah.

⁶⁴ Pismo Rozalije Codelli sinu Antonu, 7.10.1911, AS, fasc. 14

⁶⁵ Hans Schomburgk, *Zelte in Afrika*, Berlin 1957, str. 260-261

⁶⁶ Op. cit., str. 263

⁶⁷ *Isti, Mein Afrika. Erlebtes und Erlauschtes aus dem Innern Afrikas*, 2. Aufl., Leipzig 1930, str. 238-239

⁶⁸ Codellijevo pismo odvetniku Willibaldu Baackeju v Berlinu, datirano 16.8.1927, AS, fasc. 14

V Londonu je Schomburgk najel mladega angleškega kamermana Jamesa Hodsona in pridobil še nekaj podpornikov, ki pa so želeli, naj bi poleg dokumentarcev posnel še igrani film. Scenarij so pripravili po zgodbi, ki jo je na Antonovo željo skicirala baronica Rozalija Codelli: ob zahodni obali Afrike v močnem viharju potone potniška ladja z vso posadko. Morje vrže na obrežje le otroško košaro z belo deklico. Otroka najdejo črnici, ga vzredijo in po božje častijo. Mednje pride beli popotnik in se odloči, da bo lepo dekle rešil. To mu neko noč tudi uspe. Lačna in žejna tavata po savani, dokler ne najdeta belca (igral ga je Leo Poljanec), ki ju v svoji koči skrrije pred zasledovalci⁶⁹. Glavno vlogo v filmu Zgubljena deklica je Schomburgk namenil plavolasi Meg (Muschi) Gehrts, ki je tako postala prva filmska igralka v notranjosti Afrike in prva belka, ki je prepotovala Togo z juga na sever⁷⁰.

198

Zgodba je zanimiva tudi zato, ker spominja na romane Edgarja Rica Burroughsa (1875-1950) o Tarzanu. Vendar je prva Burroughsova knjiga iz serije uspešnic, z naslovom *Tarzan of the Apes* izšla leta 1914, film z istim naslovom pa je bil posnet v Hollywoodskih studijih šele leta 1918! Tarzan je bil prikazan kot otrok angleškega lorda, ki ostane repuščen usodi v Afriki in odraste med čredo opic.

Nova snemalna ekipa je uspela odpraviti napake pri osvetljevanju filma. Tedaj so še uporabljali kamero z lesenim ohišjem, v katerem so v vroči in suhi klimi nenehno nastajale razpoke. Te so mašili s pečatnim voskom. Kamero so zavijali v liste bananovca, da bi jo zaščitili pred sončno pripeko. S severa Toga so posnete filme pošiljali v posebnih zabojih z dvojnimi stenami in vmesno izolacijo (pepelom), ki je varovala pred vlago. Zaboje so nosači tovorili trinajst dni daleč skozi pragozd do atlantske obale⁷¹. Tako so v prvi polovici leta 1914 uspeli poslati v Evropo 6000 metrov posnetega traku, od katerega je bilo 4000 metrov igranega filma. Preostalo so bili dokumentarni posnetki naprav v Kamini, mesta Sokode, tkanja bombažnih tkanin na statvah v Bafilu, utrjenih enonadstropnih glinastih bivališč plemena Tamberma, običajev plemena Konkombwa, ipd. V Sansane-Manguju na skrajnem severu Toga so jim domačini odigrali napad na naselje kot v časih lova na sužnje⁷². Codelli po Schomburgkovem pričevanju »ni podpiral podjetja le finančno, marveč je pri njem tudi neposredno sodeloval«⁷³.

Prva svetovna vojna pa je usodno prekrizala tudi filmske načrte. Oktobra 1914 je Rozalija Codelli prejela Schomburgkovo pismo iz Hamburga in izvedela, da je skupaj z gospodično Muschi (ki je medtem postala gospa Schomburgk) in z delom posnetega filma srečno prispel iz Toga v London. Napravila sta še izlet v Pariz, ker pa je vmes prišlo do vojne napovedi, zaradi svojega nemškega državljanstva nista tvegala povratka v Anglijo. Film je bil zaplenjen in je še po koncu vojne ostal pod angleškim sekvestrom. Codelli se je leta 1921 v Berlinu sestal s Schomburgkom, ki pa mu je očitno zamolčal nekatera dejstva, zlasti to, da si je med nekdanjim obiskom Londona vendarle priskrbel pozitivno kopijo filma in jo porabil kot osnovo za svoja predavanja od marca 1919 dalje⁷⁴.

⁶⁹ Leo Poljanec, rokopisni tekst predavanj, Muzej neevropskih kultur Goričane, str. 28; Lebenserinnerungen, str. 532

⁷⁰ Hans Schomburgk, Pulsschlag der Wildnis, 3. Aufl., Berlin 1952, str. 266

⁷¹ Isti, Mein Afrika, str. 241

⁷² Isti, Zelte in Afrika, str. 271-272

⁷³ Isti, Bwakukama. Fahrten und Forschungen mit Buchse und Film im unbekanntem Afrika, Berlin (1922), str. 11

⁷⁴ Glej op. 68

Schomburgk je sprva trdil, da je dobil kopijo šele leta 1926 ⁷⁵. V eni od svojih knjig je kasneje le priznal, da je iz Londona prinesel nekatere kose traku in jih vključil v film *Im deutschen Sudan* ⁷⁶. Ker je po sprostivni angleške zapore brez Codellijevega soglasja posojal film različnim distribucijskim družbam, je ta vložil tožbo in zahteval razglasitev filma za svojo last, vrnitev negativa in vseh kopij ter prenehanje prikazovanja. Terjal je tudi povračilo vložnega denarja ⁷⁷. Tožba se je vlekla, saj si je Codelli še aprila 1930 prek Muschi Schomburgk prizadeval za vrnitev izgubljenega kapitala ⁷⁸. Tolikšne vsote mu Schomburgk ne bi mogel izplačati, tudi če bi bil hotel. Kot dokazujejo njegovi kasnejši filmi (npr. *Die Wildnis stirbt*, dolžine 1544 metrov, iz leta 1936, ali *Frauen, Masken und Dämonen*, dolžine 2115 metrov, iz leta 1948), je posamezne odlomke Codellijevega filma še dalje uporabljal za različne montaže ⁷⁹.

Kot kaže, Antonu Codelliju vse to vendarle ni zagrenilo spominov na Afriko. Zanj je še v svojih poznih letih ohranil živo zanimanje. Na Thurnu je živel obkrožen z afriškimi trofejami in zbirkami. Nedvomno je rad podoživljal dogodke iz najburnejšega obdobja svojega življenja. Naročal si je tudi literaturo o Afriki. Pred nekaj leti sem v ljubljanskem antikvariatu odkril knjigo znamenitega nemškega afrikanista Lea Frobeniusa *Das sterbende Afrika* (1. del, München 1923). V njej je avtor med drugim opisal svoje bivanje na severu Toga. Opremljena je bila s Codellijevim podpisom in je pripadala njegovi osebni knjižnici. Spomin na Codellijeva afriška leta.

BESEDA O AVTORJU

Zmago Šmitek, dr., izredni profesor za neevropsko etnologijo in etnologijo Evrope na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani, je pisec večjega števila razprav in člankov. Njegovo pomembnejše delo je knjiga *Klic daljnih svetov* (Ljubljana 1986).

ABOUT THE AUTHOR

Dr. Zmago Šmitek, Senior Lecturer of Non-European Ethnology and Ethnology of Europe with the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of Ljubljana University. Author of numerous articles and essays. His most important work is the book *The Call of Distant Worlds* (Ljubljana 1986)..

⁷⁵ Prim. Schomburgk, *Zelte in Afrika*, str. 268

⁷⁶ Isti, *Mein Afrika*, str. 242

⁷⁷ Glej op. 68

⁷⁸ Korespondenca med Antonom Codellijem in Muschi Schomburgk iz let 1927 in 1930, AS, fasc. 15

⁷⁹ Pisno sporočilo Bundesarchiva Koblenz in Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.

Za pomoč se toplo zahvaljujem gospodu Ivanu Nemaniču iz Arhiva Slovenije

SUMMARY

THE AFRICAN YEARS OF BARON CODELLI OF LJUBLJANA

Baron Anton III. Codelli, a well-known Slovene inventor in the field of mechanical and electrical engineering, was born on March 22, 1875. From 1911 to 1914 he was under contract with the German company Telefunken and in charge of an important technical project. In Kamina, near the town of Atakpamé in the colony Togo, he supervised the construction of a major wireless telegraph station which was to serve direct communication with the headquarters in Nauen near Berlin. The project also included a series of minor wireless transmitters which were to reduce the costs of transmitting information in Togo and the Cameroon. In order to find suitable locations for these stations, Codelli travelled extensively to the North of Togo, Cameroon and Liberia.

In 1912 he invited his countrymen Leo Poljanec and Hinko Kesler to join him in Africa. Their activities ended with the outbreak of the First World War in 1914. English and French troops entered Togo on August 7 and the colony's unconditional surrender followed on August 26. Codelli was captured in Kamina, transferred successively to Lome, Porto-Novo and Ouidah in Dahomey, Medeo in Algeria and finally to Le Puy in the south of France. In January 1917 he was liberated by the French and sent to neutral Switzerland. He did not return home to Ljubljana until August 1920. Towards the end of the Second World War he emigrated to Switzerland and died in Ascona on April 26, 1954. The former Yugoslavia nationalized his property after the Second World War.

In 1945, the Togolese Ethnological Collection, counting 30 objects, was allocated to the Slovene Ethnographic Museum and is now part of the Museum's Section for Non-European Cultures in Goričane. The museum later acquired some 30 additional objects brought from Cameroon and Togo by Leo Poljanec and Hinko Kesler. Codelli's and Poljanec's photographs of Africa also have documentary value. A part of Codelli's correspondence and other documents from Africa are kept by the Archives of Slovenia and the Manuscript Section of the National and University Library in Ljubljana.

Codelli took part in the shooting of some of the first films intended to be shown in cinemas. Although marginal, this part of his activities in Togo is certainly interesting and deserves more research. He financially supported the German Hans Schomburgk, an expert in African studies, who started shooting a documentary and a feature film in Togo in the autumn of 1912. The shooting was stopped by the First World War and the feature film was never presented to the public. Schomburgk, however, used shots from the documentary when editing some of his other films on Africa. Two Schomburgk films containing inserts from Togo are preserved: "Die Wildnis stirbt" (The Jungle Dies, edited in 1936, 1544m, and "Frauen, Masken und Daemonen" (Women, Masks and Demons), 1948, 2115m). The former is kept by Bundesarchiv-Filmarchiv in Koblenz, the latter by Stiftung Deutsche Kinemathek in Berlin.

RÉSUMÉ

LES ANNÉES AFRICAINES DU BARON CODELLI DE LJUBLJANA

Le Baron Anton III Codelli, l'inventeur slovène dans le domaine de la construction des machines et de l'électrotechnique, est né le 22 mars 1875. Entre 1911 et 1914 il réalisa un projet technique important suivant le contrat avec la société allemande Telefunken. A Kamina, près de la ville Atakpame dans la colonie du Togo, il dirigeait la construction du grand poste de T.S.F., destiné à la communication directe avec la centrale Nauen près de Berlin. Il conçut aussi le plan pour un réseau d'émetteurs de T.S.F. plus petits, qui aurait sensiblement réduit le prix de la transmission des informations au Togo et au Cameroun. Afin de choisir les emplacements convenables pour ces postes, Codelli voyageait au nord du Togo et, de temps en temps, il séjournait aussi au Cameroun et au Libéria.

201

En 1912 il invita ses compatriotes Leo Poljanec et Hinko Kesler à le rejoindre comme collaborateurs. Leur travail fut arrêté en 1914 par la première guerre mondiale. Le 7 août, les armées britannique et française envahirent le Togo et le 26 août la colonie capitula sans conditions. A Kamina, Codelli fut fait prisonnier; on l'amena d'abord à Lomé, puis à Porto-Novo et à Ouidah en Dahomey, ensuite à Médéa en Algérie et finalement dans la région du Le Puy dans le sud de la France. Les Français le libérèrent en janvier 1917 et l'envoyèrent en Suisse, pays neutre. Il ne rentra à Ljubljana qu'en 1920. A la fin de la deuxième guerre mondiale il émigra en Suisse et il est mort le 26 avril 1954 à Ascona. Tous ses biens furent nationalisés. Le Musée Ethnographique Slovène, et ensuite sa section pour les cultures non-européennes dans le château Goričane, prit possession de sa collection ethnologique du Togo qui compte 30 objets. Plus tard le Musée acquit aussi à peu près 30 pièces d'exposition, apportées du Cameroun et du Togo par Leo Poljanec et Hinko Kesler. Les photos, faites en Afrique par Codelli et Poljanec, ont aussi une valeur documentaire. Une partie de la correspondance de Codelli et le reste de la documentation sur l'Afrique sont conservés par les Archives de la Slovénie et par la Section des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et Universitaire de Ljubljana.

La collaboration de Codelli dans les tournages des premiers films pour les cinémas représente une sphère secondaire, mais intéressante et pas assez connue de ses activités. Financièrement il soutint l'africaniste allemand Hans Schomburgk qui, à partir de l'automne 1912, tournait un film documentaire et un film de fiction au Togo. Le tournage fut interrompu par la première guerre mondiale. Le film de fiction n'est donc jamais passé dans les salles, tandis que Schomburgk utilisa quelques parties du documentaire dans le montage de certains de ses autres films sur l'Afrique. Deux parmi ses films avec les séquences du Togo furent sauvegardés: "Die Wildnis stirbt", monté en 1936, long de 1544 mètres, et "Frauen, Masken und Daemonen" de l'année 1948, long de 2115 mètres. Le premier est conservé à Bundesarchiv-Filmarchiv à Koblenz, le deuxième à Stiftung Deutsche Kinemathek à Berlin.